

דרך ארץ קדמה לתורה - מערך שיעור

קהל היעד- כיתות ט – י"ב

זמן משוער - 90 דק'

מבוא למורה:

מטרת השיעור היא לימוד והעמקה בביטוי: "דרך ארץ קדמה לתורה". השיעור בנוי מפתיחה המבהירה את הצורך בנושא. מדוע הנושא הזה חשוב ובמיוחד בימינו? באיזה אופן הנושא הזה יכול לתרום לעבודת החינוך של המורים? בהמשך השיעור ישנה העמקה בנושא דרך פרשנויות שונות באשר לרעיון הזה במסורת. ולסיום, דיון עם התלמידים על המשמעויות הדתיות והחברתיות של תפיסת עולם כזאת.

א. פתיחה לנושא

נשאל את הכיתה:

- בעקבות איזה התנהגות או מעשים שאדם היה עושה, לא הייתם מוכנים/ות שהוא יכנס לבית המדרש?

נאסוף תשובות מהתלמידים- וננסה להקשות, אולי דווקא אנשים כאלו צריכים ללמוד תורה ולשפר דרכיהם?

לאחר הפתיחה, נקרא מהלכות תלמוד תורה של הרמב"ם:

אין מלמדו דברי תורה אלא לתלמיד _____ אבל אם היה _____ [ורק] אחר כך מכניסין אותו לבית המדרש, ומלמדו אותו וכן הרב שאינו _____ אף על פי שחכם גדול הוא, וכל העם צריכין לו-- אין מתלמדו ממנו, עד שיחזר למוטב" (הלכות תלמוד תורה לרמב"ם ד, א)

ניתן לתלמידים תשובות אפשריות כגון: כופר/ רשע/ מושחת/ אלים/ גס רוח / חוסר מסוגלות ונשאל:

- אילו מילים לדעתכם השמטנו מדבריו של הרמב"ם?

(למורה, הפסקה המלאה: אין מלמדו תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו. או לתם. אבל אם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדו אותו... וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה אף על פי שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדו ממנו עד שובו למוטב.)

- האם יש מישהו שלא ראוי להיכנס וללמוד תורה בבית המדרש?

נקרא את הפסקה המלאה של הרמב"ם ונשאל:

- מי הוא סוג האיש?
- מדוע לא מאפשרים לו להיכנס לבית המדרש וללמוד?
- מה החשש ללמד וללמוד תורה עם אדם כזה?

ב. הבסיס עליו לומדים תורה

נקרא את המקורות הבאים:

היחס של אבות האומה אל העמים מסביבם היה יחס שהמסורת מכנה אותו "דרך ארץ קדמה לתורה". הנציב מוולוז'ין בפירושו 'העמק דבר' מפרש את אמירת חז"ל כי האבות קיימו את התורה לפני שניתנה כך: "וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידיים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו "ישרים", היינו: שהתנהגו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכוערים; מכל מקום היו עמם באהבה, וחשו לטובתם, באשר היא קיום הבריאה. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום, אף-על-גב שהיה שגא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשתתם, כמבואר במאמרו למלך סדום. מכל מקום חפץ בקיומם... וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך ארץ מה ששייך לקיום העולם, המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה. ומשום הכי נקרא כמו כן ספר הישר על מעשה אבות בזה הפרט" (העמק דבר, הקדמה לבראשית)

- הסבירו במילים שלכם את תפיסת הנצי"ב, מהי "דרך ארץ"?
- מדוע לדעתכם הנצי"ב מדגיש כי העמים היו עובדי אלילים?
- איזה דוגמה מחיי האבות מביא הנצי"ב לפירושו?
- מתוך ההיכרות שלכם עם סיפורי האבות בבראשית, האם תוכלו לחשוב על דוגמאות נוספות גם מחיי האבות ודמויות בתנ"ך וגם מחייכם כיום?

לפי מושכלם הראשון של בני האדם, רואים בעניני הנימוסים - מנהגי בני אדם בלבד ולא מיחסים להם ערך רב. אולם בדברי חז"ל אנו מוצאים שהם ראו בזה תורה שלמה שגם עליהם יש ציווי ה' יתברך. ולא עוד אלא שעוד הקדימו תורה זו לתורה שניתנה למשה בחורב, כפי שדורשים מן הכתוב: עֲשֵׂרִים וְשֵׁשׁ דִּוְרוֹת קִדְמָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ אֶת הַתּוֹרָה. הַדָּא [זה] הוּא דְכָתִיב (בראשית ג, כד): 'לְשֹׁמֵר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים'. 'דֶּרֶךְ' – זו דֶּרֶךְ אֶרֶץ, וְאַחַר כֵּן 'עֵץ הַחַיִּים' – זו תּוֹרָה. " (מדרש ויקרא רבה, פרשה ט, ג) (אור הצפון, הרב נתן פינקל, "הסבא מסלובודקא"¹)

- מהי המחשבה הראשונה של בני האדם לפי הרב פינקל?
- מהו סדר התורות שניתנו לעם ישראל לפי חז"ל?

לתלמידים נחלק טבלה חלקית כדי שימלאו ויקבלו הבנה מלאה ומסודרת:

איזה תורה ניתנה?	מתי ניתנה התורה?	איפה או מאיפה לומדים אותה?
	26 דורות לפני מתן תורה	
		בהר סיני/ בחורב

(למורה: הטבלה המלאה:)

¹ להרחבה בנושא: עיינו בחוברת "[ציננות דתית מתונה](#)" מניפס רעינוני, הרב ד"ר עדו פכטר עמוד 18.

איזה תורה ניתנה?	מתי ניתנה התורה?	איפה או מאיפה לומדים אותה?
תורת דרך ארץ	26 דורות לפני מתן תורה	מהפסוקים על גן עדן
תורת משה	במעמד הר סיני	בהר סיני/ בחורב

- כיצד המדרש מבין את הפסוק: "לשמר את דרך עץ החיים?"
- מהי המסקנה הדתית של הרב פינקל לגבי נימוס, ויחס לבריות?

ג. תורה עם דרך ארץ

- נחזור עתה לדין של הרמב"ם לגבי התלמיד שלא נותנים לו להיכנס לבית המדרש.**
- **ממה לדעתכם חז"ל והרמב"ם חוששים?**

היכי דמי חילול השם... אביו אמר: כדתניא, ואהבת את ה' א-להיך – שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה - ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו... אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה, פלוני שלמד תורה - ראו כמה מקולקין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו! (בבלי, יומא, פו, ע"א)

- כיצד מסביר אביו מה זה חילול השם?
- מהי בעצם הדרישה הדתית מאדם דתי?
- מדוע לדעתכם חשובה דעת הבריות על התנהגותו של האדם הדתי?

גם המהר"ל מפראג מבאר מהו 'דרך ארץ':

"הדברים אשר הם דרך ארץ הם כל דברי מוסר שכוללת מסכת אבות ודברי מוסר הנזכרים בתלמוד וכל שאר דברי מוסר, והוא ההנהגה הישרה והיפה על הבריות, ויש מהם אשר אם לא ילך בהם הוא חטא ועוון גדול וצריך להיות נזהר בהם...". המהר"ל מדגיש כי ההנהגות הטבעיות המקובלות על האנשים הן המובן של דרך ארץ.

והוא מסיים את המאמר במילים הבאות:

"על כן אל יקל האדם בדברים שהם דרך ארץ, כי קדמה דרך ארץ לתורה, כמו שאמרו במדרש: 'לשמור את דרך עץ החיים דרך זה דרך ארץ' - עץ החיים זו התורה, שנאמר: 'עץ חיים היא למחזיקים בה' מלמד שקדמה דרך ארץ לתורה אלפים שנה, ואי אפשר המציאות אל התורה אם אין דרך ארץ וכמו שאמרו (אבות פ"ג) 'אם אין דרך ארץ אין תורה', ומזה נלמד כי דרך ארץ הוא יסוד לתורה שהוא דרך עץ החיים, והוא יתן חלקנו עם השומרים דרך עץ החיים" (המהר"ל, נתיבות עולם, נתיב דרך ארץ)

גם הרב יוסף שלוש רואה בדרך-ארץ, מתינות והתנהגות מכבדת כלפי כל אדם, חלק מהותי ובלתי נפרד מהחיים הדתיים, וכך הוא כותב במילותיו האחרונות:

"זאת היא צוואת חיי, צוואתי האישית לבני משפחתי ולכל קרובי וידידי: על האדם לנהל את חייו **במתינות וביושר, בהתנהגות טובה ובהסברת פנים יפות לכל אדם באשר הוא אדם**, לבוא לעזרת מוכי גורל, קשי-ימים ומרי נפש, לתמוך בהם כפי יכולתו וכוחותיו, ולעשות ולהרבות במעשים טובים לכל בני אדם." (חכם יוסף אליהו שלוש, פרשת חיי, פתח דבר, עמוד 18. מתוך 'החכם היומי')

נקיים דיון עם התלמידים על המחירים והפסדים של בחירה בעמדה כזאת ונשאל:

- מה המחיר של בחירה בערך של דרך ארץ קדמה לתורה בחיינו?
- מה אנו עלולים להפסיד או על מה נידרש אולי לוותר?
- בראייה כללית, האם זה עדיף? משתלם יותר?

ד. סיכום ודיון אקטואלי

נקרא משל ממשלי איזופוס:

באחד מימי האביב נפגשו הרוח והשמש.
הרוח, בשחצנות הצביעה על איש שהיה מהלך לו ברחוב, ואמרה לשמש:
"הנה אוכיח לך שאני חזקה ממך ואגרום לאיש הזה להסיר את בגדיו".
התחילה הרוח נושפת ונושבת, וסערה חזקה התחוללה. האיש הידק היטב את בגדו קרוב יותר לגופו, הרוח המשיכה להשתולל, והאיש הצמיד את בגדו עוד ועוד לגופו.
פרשה הרוח מבוישת ופינתה את מקומה לקרני השמש הנעימות והחמימות.
כשחש האיש בחום הרך של השמש הוא פשט את מעילו...
(מתוך: משלי איזופוס)

- האם אתם יכולים לאפיין את הרוח והשמש להתנהגות אנושית?
- מה לדעתכם בא לומר המשל?
- אילו תכונות אנושיות נדרשות כדי לפעול כמו השמש העולם?